

Sociālo tiesību pienācīgs minimums

Latvijas Republikas tiesībsargs
Juris Jansons

13. Bīriņu konstitucionālās tiesībpolitikas seminārs
2016. gada 28. jūlijs

Sociālo tiesību doktrīna

- Sociālās tiesības kā cilvēktiesības:
  - nozīmīgas, īpašas un atšķirīgas,
  - to realizācija ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem.
- Starptautiskajos dokumentos sociālās tiesības:
  - formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi,
  - dalībvalstīm plašas izvēles iespējas šo tiesību realizācijā.
- Neatkarīgi no valsts attīstības līmeņa **valstij ir pienākums veikt pasākumus, lai, izmantojot visus nepieciešamos līdzekļus, sasniegtu sociālo tiesību nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī.***

* Sk. arī Limburgas principi un Satversmes tiesas atziņas, piem: lieta Nr. 2000-08²⁰⁰⁰ un 0109, lieta Nr. 2003-19-0103 2

Jēdziena nozīme

- **Minimums** - vismazākais nepieciešamais
(*Latviešu valodas vārdnīca. 2. izd. Rīga: Avots, 1998, 485 lpp.*)
- **Eksistences minimums** — ienākumu apjoms, kas nodrošina zināmu dzīves (piemēram, pārtikas, apģērba, kultūras) vajadzību apmierināšanu.
(<http://www.tezaurs.lv/>)
- **Iztikas minimums** — preču un pakalpojumu vērtības summa, kas ir minimāli nepieciešama atsevišķu strādnieku un kalpotāju grupu ģimenes (vai vienas personas) uzturēšanai.
(<http://www.tezaurs.lv/>)

Minimuma ietvars starptautiskajos dokumentos (1)

- **ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija** (tiesības uz):
  - sociālo nodrošinājumu un personības pašcieņas uzturēšanai un brīvai attīstībai nepieciešamo tiesību realizēšanu (22.p.)
  - katram strādājošajam - darba algu, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi viņam un viņa ģimenei (23.p.)
  - katram cilvēkam - tādu dzīves līmeni, ieskaitot uzturu, apģērbus, mājokli, medicīniskos pakalpojumus un vajadzīgo sociālo apkalpošanu, kas nepieciešams viņa un viņa ģimenes veselības uzturēšanai un labklājībai (25.p.)

Minimuma ietvars starptautiskajos dokumentos (2)

- **ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām** (tiesības uz):
  - visiem strādājošiem – atlidzību, kas nodrošina vismaz apmierinošu eksistenci viņiem pašiem un viņu ģimenēm (7.p.)
  - katra cilvēka tiesības uz viņam un viņa ģimenei atbilstošu dzīves līmeni. Tas ir nepieciešamais uzturs, apģērbs un mājoklis, un tiesības nemitīgi uzlabot dzīves apstākļus (11.p.)

Minimuma ietvars starptautiskajos dokumentos (3)

- **Eiropas Savienības Pamattiesību harta**
  - atzīst un ievēro vecāka gadagājuma cilvēku tiesības dzīvot cienīgu un neatkarīgu dzīvi un piedalīties sabiedriskajā un kultūras dzīvē (25.p.)
  - apkarot sociālo atstumtību un nabadzību, Savienība atzīst un ievēro tiesības uz sociālo palīdzību un palīdzību mājokļu jomā, lai saskaņā ar Savienības tiesību aktiem, kā arī valstu tiesību aktiem un praksi nodrošinātu pienācīgu dzīvi tiem, kam nav pietiekamu līdzekļu (34.p.)

Minimuma ietvars starptautiskajos dokumentos (4)

• Pārskatītā Eiropas Sociālā harta

- strādājošo tiesības uz atalgojumu, kas nodrošinātu tiem un to ģimenēm pienācīgus dzīves apstākļus; (4.panta 1.p., nav ratificēts)
- uzturēt sociālās drošības sistēmu apmierinošā līmenī, vismaz līdzīgu tam līmenim, kas nepieciešams, lai ratificētu Eiropas Sociālās Drošības kodeksu (12.panta 2.p.) (*Eiropas Sociālās Drošības kodeksu Latvija nav ratificējusi*).

- veicināt ģimenes dzīves ekonomisko, juridisko un sociālo aizsardzību ar tādiem līdzekļiem kā ģimeņu pabalsti (16.pants)

ECT atzinusi*, ka pabalstiem jāaptver ievērojams daudzums ģimeņu un jābūt pietiekamiem, lai nodrošinātu ģimenēm atbilstošu ienākumu papildinājumu. Pabalsti ir regulāri jāpārskata, ņemot vērā inflācijas līmeni.

* sk. Digest of the Case Law of the ECHR, Council of Europe, March 2005, pp. 73 - 74. //http://www.coe.int/T/E/Droits de l'Homme/CaseDigest bil mars 05.pdf.

7

 LATVIJAS REPUBLIKA
TIESĪBSARGS

Minimuma ietvars starptautiskajos dokumentos (5)

• ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām

- personu ar invaliditāti tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni sev un saviem ģimenes locekļiem, tostarp uz pienācīgu pārtiku, apģērbu un mājokli un uz pastāvīgu dzīves apstākļu uzlabošanu (28.p.)

• ANO Konvencija par bērna tiesībām

- bērniem ar fiziskiem vai garīgiem traucējumiem jādzīvo pilnvērtīga un pienācīga dzīve tādos apstākļos, kas viņiem nodrošinātu cieņu, veicinātu pašpalātvību un sekmētu aktīvu piedalīšanos sabiedrības dzīvē (23.p.)

8

 LATVIJAS REPUBLIKA
TIESĪBSARGS

Minimuma ietvars starptautiskajos dokumentos (6)

Sociālo tiesību minimuma ietvara atslēgas vārdi:

1) uz personu vērst: pašcieņa, cilvēka cienīgs

2) dzīves līmenis:

- kas nepieciešams personas un ģimenes veselības uzturēšanai un labklājībai;
- apmierinoša eksistence/apmierinošā līmenī;
- atbilstošs dzīves līmenis;
- pienācīga dzīve;
- pilnvērtīga dzīve.

3) brīva attīstība, neatkarība

9

 LATVIJAS REPUBLIKA
TIESĪBSARGS

Sociālo tiesību minimums ST atziņās (1)

• Atsauces uz ECT praksi (sk. piem. lieta :Nr.2012-12-01, 13.punktā)

- valsts rīcības brīvība jautājumos, kas skar vispārīgo stratēģisko ekonomisko vai sociālo pasākumu īstenošanu;
- valsts institūciju rīcībā ir visplašākās zināšanās par savas valsts sabiedrību un tās vajadzībām;
- likumdevējs uz sociālu vai ekonomisku apsvērumu pamata var vislabāk definēt sabiedrības intereses

līdz ar to ECT parasti respektē likumdevēja izraudzīto politiku sociālo tiesību jomā.

(sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2010. gada 16. marta sprieduma lietā "Carson and Others v. the United Kingdom", iesniegums Nr. 42184/05, 61. punktu).

10

 LATVIJAS REPUBLIKA
TIESĪBSARGS

Sociālo tiesību minimums ST atziņās (2)

• Par vecuma pensijas minimālo apmēru

(lieta Nr. 2011-03-01, 15.3.p., lieta Nr.2012-12-01, 13.p.)

Personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālā līmenī tiek garantētas ar likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 34. punktu, kas paredz minimālo pensijas apmēru, kurš ir atkarīgs no personas uzkrātā apdrošināšanas stāža un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra.

Ja konkrētajā gadījumā personai tiek garantētas minētās tiesības, tad sociālais nodrošinājums vismaz minimālajā līmenī netiek skarts.

Satversmes tiesa nevar stāties likumdevēja vietā un norādīt uz piemērotākiem lēmumiem vai arī noteikt, kā sadalāmi valsts budžeta līdzekļi. Konkrētajā gadījumā Satversmes tiesas pienākums ir vērst likumdevēja uzmanību uz nepieciešamību rast šīs situācijas risinājumu. Likumdevēja pārmērīgā vilcināšanās izlemēt, kādā veidā tiks nodrošināta speciālā budžeta finansālā ilgtspēja, rada sabiedrības interešu un pamattiesību pārkāpšanas risku.

11

 LATVIJAS REPUBLIKA
TIESĪBSARGS

Sociālo tiesību minimums ST atziņās (3)

• Par ieslodzījumā esošas personas tiesībām uz sociālo nodrošinājumu

(lieta Nr. 2011-20-01)

Satversmes tiesa secina, ka sociāli neapdrošinātu personu ar invaliditāti tiesības uz sociālo nodrošinājumu Latvijā tiek īstenotas vienā no alternatīviem veidiem, proti, kā tiesības saņemt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu vai arī kā tiesības saņemt aprūpi, atrodoties pilnā valsts apgādībā.

Ja persona ar invaliditāti atrodas ieslodzījuma vietā, tās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī tiek īstenotas pilnās valsts apgādības ietvaros.

12

 LATVIJAS REPUBLIKA
TIESĪBSARGS

Sociālo tiesību minimums ST atziņās (4)

• Par minimālo darba algu

(lieta Nr.2006-31-01. 10.punkts)

Minimālās darba samaksas noteikšanas mērķis ir nodrošināt minimālo ienākumu apjomu, ar ko persona varētu segt dzīvesvietas, pārtikas, uztura, apģērba un citus izdevumus.

(lieta Nr. Nr.2005-03-0306, 6.punkts, lieta Nr.2006-31-01, 10.punkts)

Starptautiskās darba organizācijas 1970. gada 22. jūnija konvencijas Nr. 131 "Par minimālās algas noteikšanu" 2. panta pirmā daļa prasa, lai konvencijas dalībvalstis ar normatīvo aktu noteiktu minimālo darba samaksu, kuru nedrīkstētu samazināt.

Līdz ar to minimālās darba algas noteikšana ir likumdošanas ceļā izlemjams jautājums.

Minimuma ietvars Latvijā (1)

Minimuma piesaiste pamatā valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam (SNP) **64,03 euro** (nemainīgs kopš 2005.gada; 45 lati jeb 50% no tā brīža minimālās darba algas 90 lati jeb 128,06 eur)

- Pabalsta apmērs personām ar invaliditāti **64,03 euro - 106,72 euro**, atkarībā no invaliditātes grupas un invaliditātes iegūšanas laika;
- Minimālās vecuma pensijas apmērs **70,43 euro - 181,42 euro**, atkarībā no apdrošināšanas stāža (līdz 31.12.2011. piemaksa par apdrošināšanas stāžu, kas iegūts līdz 1995.gadam – 1 euro par gadu);
- Minimālās invaliditātes pensijas apmērs **64,03 euro - 170,75 euro**, atkarībā no invaliditātes grupas un invaliditātes iegūšanas laika;
- Apgādnieka zaudējuma pensijas apmērs **41,62 euro - 106,72 euro**, atkarībā no bērnu skaita, un ja ir invaliditāte – no invaliditātes iegūšanas laika;
- Ģimenes valsts pabalsts – **11,38 euro** par pirmo bērnu; **22,76 euro** par otro bērnu; **34,14 euro** par trešo un katru nākamo bērnu.

Minimuma ietvars Latvijā (2)

Minimālās darba algas apmērs 370 euro (272 euro pēc nodokļu nomaksas)

Garantētais minimālais ienākums (GMI) – 49,80 euro.

Pašvaldības ir tiesīgas noteikt lielāku GMI apmēru atsevišķām iedzīvotāju grupām, nepārsniedzot uz trūcīgu personu attiecināmo ienākuma apmēru.

Piemēram, Rīga, Jūrmala, Dagdas novads, Jēkabpils noteikusi lielāku GMI līdz pat 128,06 euro bērniem, personām ar invaliditāti un/vai senioriem.

Minimuma ietvars Latvijā (3)

• Trūcīgas ģimenes (personas) statuss:

Kopš 2011.gada nemainīgs – ja vidējie ienākumi katram ģimenes loceklim pēdējo 3 mēnešu laikā nepārsniedz **128,06 euro** (kas ir 50% no 2010.gada minimālās darba algas 180 latiem). Līdz tam mainījās 50% no aktuālās minimālās algas apmēra.

• Maznodrošinātas ģimenes (personas) statuss (mainās atkarībā no pašvaldības un ģimenes stāvokļa).

Izslases veidā, izpētot situāciju 17 Latvijas pašvaldībās, secināts, par maznodrošinātu atzīstama ģimene (persona) – ja vidējie ienākumi katram ģimenes loceklim pēdējo 3 mēnešu laikā nepārsniedz: **145 euro līdz 280 euro** (Rīga 320 euro);

Atsevišķās pašvaldībās, lielāks atbalsts:

- pensionāram – **260 euro līdz 340 euro** (Rīga 400 euro);
- personai ar invaliditāti - **260 euro līdz 340 euro**;
- ģimenei ar bērniem (ja nav neviena darbspējīga apgādnieka), piemēram **280 euro**

Personu intervijas

Metode:

- 1) izvēlēti maksimāli atšķirīgi portreti;
- 2) personas (ģimenes) ienākumu analīze, sociālais atbalsts no valsts un pašvaldības;
- 3) minimāli nepieciešamo izdevumu analīze:
  - maksājumi par mājokli, komunālajiem pakalpojumiem;
  - izdevumi par ārstēšanos (ja nepieciešams);
- 4) dzīves kvalitātes apraksts (jeb ko persona var atļauties):
  - uzturs (saldzinājums ar uzturu, kādu valsts noteikusi sociālās aprūpes centru klientiem*);
  - higiēnas, sadzīves preces;
  - apģērbs, apavi;
  - kultūras pasākumi

* MK noteikumi paredz uzturā katru dienu nodrošināt 1) piņģraudu produktus; 2) gaļu, zivis vai olas; 3) svaigus augļus un dārzeņus; 4)piena produktus.

Pirmais portrets - Aijas stāsts

- Portrets – **Aija, 56 gadi**, 2.grupas invaliditāte, nestrādājoša, maznodrošinātās statuss
- Ienākumi/atbalsts:
  - invaliditātes pensija **180 euro**;
  - pašvaldības atbalsts (vidēji 118 euro mēnesī):
    - dzīvokļa pabalsts - 60 euro/mēn;
    - elektrības rēķina apmaksai – 16,68 euro/mēn;
    - malkas iegādei – 288 euro/gadā;
    - medikamentu iegādei 25% apmērā – 33 euro/ reizi 3 mēn;
    - pacienta iemaksas kompensācija – 71 euro (pietiek 3 mēnešiem).
- Dzīves apstākļi – Irē 2 istabas dzīvoklī ar malkas apkuri, viena no istabām apsildāma ar elektrību
- Minimālie izdevumi:
  - maksa par komunālajiem pakalpojumiem – **130 eur/mēn** (papildus pašvaldības atbalstam)
  - medikamenti un ārstnieciskās procedūras – vidēji **200 eur/mēn** (atbalsta bērni)
- Atlikums uzturam/apģērbam/apaviem/sadzīves precēm/kultūras pasākumiem – **40 euro** mēnesī;
  - uzturam diabēta dēļ nepieciešama īpaša diēta, kam arī iztērē atlikumu;
  - nepieciešami jauni apavi, apģērbs – nevar atļauties, apkārtnējo atbalsts;
  - kultūras pasākumi – bezmaksas pieejamie

Otrais portrets – Jāņa stāsts (1)

- Ģimenes portrets
- **Jānis, 64 gadi**, nav legālu ienākumu, strādājis celtniecībā gadījuma darbus (nav maksāti nodokļi, līdz ar to nav apdrošināšanas stāža, nav vecuma pensijas); šobrīd veselības dēļ nespēj strādāt (ar vienu aci neredz, otrā acī redze saglabājusies 30% apmērā); būtu nepieciešams formēt invaliditāti
- sieva **Līga, 65 gadi**, strādājusi tirdzniecībā, 2. grupas invaliditāte.

- Ienākumi/atbalsts
  - Līgas invaliditātes pensija **97,30 euro**;
  - līdzekļus iegūst ar gadījuma darbiem, dažkārt nākas pārkāpt likumu

Pašvaldība ģimenei atsaka sociālo atbalstu, jo Jānis pirms 20 gadiem mantojis 1/5 īpašuma kādā mazpilsētā, līdz ar 4 citiem mantiniekiem (no kuriem 2 ārzemēs), 2 par īpašuma sakārtošanu nav intereses. Darījumi ar īpašuma daļu pirms īpašuma ierakstīšanas ZG nav iespējami, īpašuma inventarizācijai un tiesību nostiprināšanai nepieciešami līdzekļi.

Pirms pašvaldība uzzināja par Jāņa tiesībām uz 1/5 mantotā īpašuma, ģimenei bija trūcīgas ģimenes statuss, kas nodrošināja atbrīvojumu no pacienta iemaksas, gan atbalstu dzīvokļa rēķina apmaksā.

Ir pieaudzis dēls, kam pašam ģimenē aug 3 bērni, nav iespējas palīdzēt vecākiem.

- Dzīves apstākļi – īpašumā 2 istabu dzīvoklis, māja sliktā stāvoklī

Otrais portrets – Jāņa stāsts (2)

- Minimālie izdevumi:
  - maksa par komunālajiem pakalpojumiem – vidēji **100 eur/mēn**;
  - medikamentiem un ārstnieciskām procedūrām – Līgai nepieciešami vidēji **100 eur/mēn**
  - Jānim būtu nepieciešami ārst izmeklējumi invaliditātes grupas noformēšanai;
- Atlikums uzturam/apģērbam/apaviem/sadzīves precēm/kultūras pasākumiem – **nav**
  - uzturs – agrāk sociālā dienesta pārtikas pakas; uz zupas virtuvi iet reti, jo ēdiens ir negaršīgs, bail saindēties, jūtas pazemots; ja izdodas ko nopelnīt tad var atļauties arī gaļu un olas;
  - nepietiek naudas higiēnas precēm, apaviem, apģērbam;
  - kultūras pasākumi – labprāt apmeklē bezmaksas pasākumus Kalnciema kvartālā, krasnmalā, muzejus

Trešais portrets – Maijas stāsts (1)

- Ģimenes portrets
- Maija, 39 gadi**, pamatskolas izglītība, ir zāģera tiesības darbam mežā, šobrīd nestrādā, viena audzina četrus bērnus (5, 9, 10 un 16 gadi), viens no bērniem ar invaliditāti, trūcīgas ģimenes statuss, bērnu tēvs un Maijas vecāki miruši.

- Ienākumi – ģimenes valsts pabalsts (GVP) par 4 bērniem **102,42 euro/mēn**;
  - piemaksa pie GVP par bērnu ar invaliditāti **106,72 euro/mēn**;
  - apģādnieka zaudējuma pensija **194,23 euro/mēn**;
  - GMI pabalsts – **120 euro/mēn**;
- Kopā **523,37 euro/mēn**.
  - pašvaldība kompensē malkas iegādi un elektrību;
  - sezonāli vasarā lasa un nodod ogas;
  - pašvaldība nodrošina pārtikas pakas un higiēnas preces

- Dzīves apstākļi – trīs pašvaldības 2 istabu dzīvokli.

Trešais portrets – Maijas stāsts (2)

- Minimālie izdevumi:
  - maksa par komunālajiem pakalpojumiem – vidēji **65 eur/mēn**;
  - medikamentiem nepieciešami vidēji **30 eur/mēn**
- Atlikums uzturam/apģērbam/apaviem/sadzīves precēm/kultūras pasākumiem – **428 euro** kopā vai **85,60 euro** katram ģimenes loceklim
  - uzturs – biežāk vēlētos gatavot gaļu un zivis, saldumus aizstāj ar meža ogām;
  - higiēnas preces jāpērk papildus pašvaldības izsniegtajām;
  - nepieciešams iegādāties apģērbu un apavus bērniem skolai;
  - sadzīvē būtu nepieciešams jauns boilers, jo esošais tek un nav iespējams nomazgāties, kā arī jauna plīts, jo esošajai ir tikai 1 sildriķis;
  - kultūras pasākumi – apmeklē bezmaksas pasākumus

Secinājumi/pārdomas pēc portretu izpēti

Secinājumi:

- Cilvēka cienīga dzīve netiek nodrošināta;
- Dzīves līmenis neatbilst eksistencei apmierinošā/pienācīgā līmenī
- Nav iespējas runāt par attīstību vai neatkarību

Pārdomas:

- 1) Vissmagākā situācijā ģimenes, kurās (*parasti kompleksī*):
  - kādam no ģimenes locekļiem personai ir veselības sarežģījumi;
  - ir augsti komunālie maksājumi;
  - nav tuvinieku atbalsta;
  - personas nav bijušas tiesiski atbildīgas (nenokārtotas saistības, darījumi, u.c.)
- 2) Sociālais minimums nodrošināms ikvienam/vai tikai tiem, kas bijuši tiesiski atbildīgi?
- 3) Sociālais minimums bieži vien netiek nodrošināts tieši mazāk aizsargāto iedzīvotāju kategorijām – personas ar invaliditāti, ģimenes ar bērniem, gados veci cilvēki.

Principi pietiekama minimuma nodrošināšanai

- 1986.gadā izstrādātie Limburgas principi Pakta ieviešanai* noteica jaunu pieeju šo tiesību juridiskajam raksturam un valstu pienākumam šīs tiesības nodrošināt. Atbilstoši šiem principiem visām Pakta dalībvalstīm, **neraugoties uz valsts attīstības līmeni, nekavējoties jāveic pasākumi, izmantojot visus nepieciešamos līdzekļus, lai sasniegtu šo tiesību nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī**. Ar veicamajiem pasākumiem nacionālā līmenī ir jāsaprot **ne tikai likumdošanas, bet arī administratīvi, tiesu, ekonomiski, sociāli un izglītības pasākumi**.
- ANO Ekonomisko un sociālo lietu komiteja ir skaidrojusi valsts pienākumu garantēt sociālo nodrošinājuma pieejamību vismaz minimālā līmenī. Gadījumos, kad valsts, ņemot vērā tai pieejamos resursus, nav spējīga nodrošināt šo minimālo līmeni visām riska grupām, tai ir jānosaka grupas, kuras ir **īpaši aizsargājamās un kurām jāparedz sociālais nodrošinājums**.**

* sk. Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, U.N. Commission on Human Rights, U.N. ESCOR, 43d Sess., U.N. Doc. E/CN.4/1987/17

** sk. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 19. The right to social security, E/C.12/GC/19, 4 February 2008

Vai eksistē efektīvi mehānismi pietiekama sociālo tiesību minimuma nodrošināšanai ?

- Sociāli atbildīgs likumdevējs, valdība un pašvaldība
- Tiesībsargs
- Satversmes tiesa
- Eiropas Cilvēktiesību tiesa

Pateicos par uzmanību !

Prezentācija pieejama www.tiesibsargs.lv